

Тищенко Е. В., Артюх Ю. И. Дискриминация по признаку возраста в трудовых правоотношениях

В статье исследуются проблемы дискриминации по признаку возраста в трудовых правоотношениях. Анализируется развитие законодательства о труде в части запрета возрастной дискриминации в процессе реализации права на труд.

Ключевые слова: дискриминация по признаку возраста, право на труд, предельный возраст пребывания на должности.

Tishchenko E., Artyukh Y. Age discrimination in labor relation.

In this paper we study the problem of age discrimination in labor relations. Analyzes the development of labor legislation in the prohibition of age discrimination in the exercise of the right to work.

Key words: age discrimination, the right to work, the age limit of tenure.

Шимон С. І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВІДСТУПЛЕННЯ ПРАВА ВИМОГИ, ЩО ОБТЯЖЕНЕ ОБОВ'ЯЗКОМ КРЕДИТОРА, В ТРИВАЛИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

В праці розглядаються особливості правовідносин, що виникають внаслідок цесії, а також теоретичні та практичні аспекти відступлення права вимоги в тривалому зобов'язанні (відступлення частини права вимоги).

Ключові слова: майнове право, право вимоги, цесія, відступлення частини права вимоги.

Право вимоги є одним з видів оборотоздатних майнових прав і виступає базовою категорією в теорії цивільного права, адже в багатьох видах цивільних правовідносин таке право є головним елементом правовідношення, оскільки саме на ньому ґрунтуються всі інші права та правомочності суб'єкта. Відступлення права вимоги є досить поширеним явищем у сучасному цивільному обороті, завдяки якому задовольняються різноманітні інтереси учасників. Поширення випадків обігу права вимоги як об'єкта цивільних правовідносин на практиці привертає увагу цивілістів – як представників російської науки (В. Байбак, Ю. Галінська, А. Гузіна, Л. Новосьолова, К. Скловський, В. Лапач, В. Почуйкін та ін.), так й українських науковців (М. Венецька О. Яворська, Ю. Гладь, М. Осадчий та ін.). У працях наших співвітчизників вирішуються, зокрема, питання про особливість права вимоги як виду майна, проблеми відступлення права вимоги на стадії виконання судових рішень, проблеми обігу зобов'язальних прав кредитора тощо. Метою нашої праці є з'ясування особливостей відступлення частини права вимоги та деяких меж здійснення цесії.

Тлумачення відступлення права вимоги в літературі не завжди відповідає його справжній природі. Так, в якості “відступлення вимоги на підставі закону” розглядаються випадки виконання обов'язку третьою особою [5, с. 386], або відступлення права вимоги ототожнюється зі зміною кредитора [4, с. 514]. В. А. Белов визначає цесію як двосторонню домовленість, за якою одна сторона (первісний кредитор, цедент) передає іншій стороні (новому кредитору, цесіонарію) право вимоги

виконання зобов'язання, а цесіонарій набуває це право від цедента на умовах, які не погіршують положення боржника [3, с. 140]. В. В. Почуйкін вважає його правочином між первісним і новим кредитором, наслідком якого є сингулярне правонаступництво: зміна кредитора в зобов'язанні зі збереженням всіх елементів зобов'язального правовідношення [11, с. 23-24]. Ці визначення сформульовані з погляду на цесію як на юридичний факт. Зважаючи на предмет нашого дослідження відступлення права вимоги слід розглядати, відштовхуючись від об'єкта цього правочину. З цієї позиції цесія являє собою правочин з розпорядження майновим правом вимоги, яке є оборотоздатним, не пов'язане нерозривно з особою кредитора і щодо якого законом чи договором не встановлено заборони відчуження.

Відступлення права вимоги є способом зміни осіб у зобов'язанні; тут право припиняється у первісного кредитора і набувається новим кредитором. Цей спосіб припинення права в класичній літературі з цивілістики називався відчуженням права – alienation [13, с. 60]; а такий спосіб набуття розглядається як похідний; в цьому випадку право набувача спирається на право, яке існувало у відчужувача, тобто переходить до нього з усіма перевагами (застава, порука) та недоліками (наприклад, заперечення боржника); право набувача завжди залежить від того, яке право мав відчужувач [11, с. 16-17].

Загалом в науці висловлено два погляди на природу цесії. Одні автори бачать її окремим видом цивільного правочину (Д. І. Мейер, Г. Ф. Шершеневич, Л. А. Лунц, Л. А. Новосьолова, Л. К. Чеговадзе). Інші вважають її не правочином, а відступленням чи перенесенням права (К. Анненков, А. С. Яковлев). Проте перший з цих поглядів пов'язаний з перенесенням на відносини з передання зобов'язального права положень про передачу речей (traditio). Однак, відступлення права це не стосується, адже для здійснення передачі майнових прав не вимагається вчинення ніяких конкретних дій, окрім досягнення домовленості щодо істотних умов самого передання права, тому й говорять, що “право переходить” [7, с. 60].

На практиці правочин з відступлення права вимоги часто розглядається як такий, що існує сам по собі, що є помилковим. Відступлення права ніколи не вчиняється виключно заради передання права новому кредиторі, сторони завжди переслідують певну мету – виконати зобов'язання купівлі-продажу або дарування права вимоги, погасити борг тощо. Л. А. Новосьолова виділяє рівні правовідносин при відступленні права вимоги: а) зобов'язання, з якого виникло право вимоги, яке є предметом відступлення; б) правочин, на підставі якого первісний кредитор передає новому кредиторі право вимоги (підстава передачі права); в) правочин цесії (акт передачі права), який вчиняється на виконання зобов'язання з відчуження права [9]. Отже авторка проводить розмежування правочину з відступлення права та акту передання права, останній вважає самостійним правочином, очевидно маючи на увазі розпорядчий правочин. Проте, мова йде всього лиш про співпадання у часі моменту укладення правочину і моменту “передання права”, що, як правило, відбувається одночасно. У разі, коли момент виникнення права буде пов'язано з настанням певної обставини, то “передача” права відбувається так само на підставі правочину з відступлення права. Самого ж акту передання права не існує, він є правовою фікцією. У такому подвоєнні правочинів немає ніякого сенсу, інакше слід було б припустити,

що можливо виконати один з них без реалізації іншого: відступити право, не передавши його, або передати право, не відступивши його, що уявляється неможливим.

Очевидно, що цесія породжує кілька груп правових зв'язків. Російський вчений В. В. Байбак виділяє дві групи правовідносин у зв'язку з володінням кредитором зобов'язальним правом вимоги: внутрішні (між кредитором і боржником) та зовнішні (між кредитором та всіма третіми особами), в рамках яких він володіє майновим благом (правом), щодо якого може здійснити правомочність розпорядження, і в яких існує необхідність охорони від неправомірного посягання всіх третіх осіб [2, с. 70]. Такий підхід дозволяє нам виділити певні групи правовідносин, в межах яких реалізується відступлення права вимоги: 1) зовнішні (щодо цесії) правовідносини між первісним кредитором та боржником, в межах яких виникає право вимоги (які є передумовою можливості цесії) 2) внутрішні відносні правовідносини – між цесіонарієм та цедентом; 3) зовнішні відносні правовідносини – між цесіонарієм та боржником; 4) зовнішні відносини – між цесіонарієм та третіми особами, які маючи власні майнові інтереси, можуть претендувати на майно, право вимоги на яке відступається; 5) зовнішні відносини - між цедентом та всіма третіми особами, які не в змозі перешкоджати цедентові розпорядитися своїм правом вимоги як об'єктом. Саме останній вид правових зв'язків має значення з позиції предмета нашого дослідження, оскільки в їх межах право вимоги набуває ознак об'єкта і вони мають риси відносин абсолютного характеру. Право вимоги виступає об'єктом виключно в другій та п'ятій з наведених груп правовідносин; в першій, третій та четвертій об'єктом є майнове благо щодо якого існує майнове право вимоги, яке є предметом цесії. Звідси, можливо виділити дві групи правовідносин, що виникають внаслідок цесії: 1) в яких об'єктом є право вимоги; 2) в яких об'єктом є майнове благо щодо якого існує право вимоги.

Цесія може передбачати відступлення права вимоги: по-перше, в зобов'язанні, яке виконується разовою дією, а право вимоги кредитора обтяжене обов'язком кредитора перед боржником (а) або не обтяжене його обов'язком перед боржником, бо обов'язок вже виконано або зобов'язання є одностороннім (б); по-друге, в зобов'язанні, яке передбачає тривале виконання (систематичні дії), а право вимоги кредитора – обтяжене обов'язком кредитора перед боржником (а) або не обтяжене обов'язком перед боржником (б).

Найбільше проблем на практиці зумовлює відступлення права вимоги, що обтяжене обов'язком перед боржником, в тривалих зобов'язаннях. Серед іншого, практичне значення має питання про те, чи можливо відступити частину права в такому зобов'язанні. Заборон щодо цього ніколи не встановлювалося в законі, в тому числі і в давньому законодавстві. Так, К. Анненков зазначав, що існує можливість набуття частини права [1, с. 206]. Д. І. Мейер підкреслював, що при переході права від однієї особи до іншої внаслідок відчуження воно може бути роздібнене; головне, щоб у такому випадку право настільки переходило до нового суб'єкта, наскільки відійшло від попереднього [8, с. 232-233].

Нинішній закон також не містить для цього ніяких перепон, хоча й не дає конкретних норм про такі правочини. Можливість відступлення частини права вимоги можна обґрунтовувати, спираючись на ст. 529 ЦК України: виконання обов'язку

можливе частинами, якщо передбачено договором, актами цивільного законодавства або впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту.

В літературі висловлюється думка, що норми цивільного законодавства прямо передбачають й інші випадки, коли відступається право вимоги щодо частини зобов'язання. В. В. Почуйкін до таких відносить ситуації з виконанням поручителем зобов'язання за боржника: поручитель відповідає за виконання обов'язку боржником повністю чи в певній частині; у разі задоволення поручителем вимоги кредитора у частині до нього переходить право вимоги до боржника саме щодо цієї частини зобов'язання [11, с. 63-64]. На нашу думку в даному випадку не йдеться про цесію.

Сучасна судова практика, на відміну від колишньої, допускає відступлення частини права в зобов'язанні, яке є подільним. До таких належать і зобов'язання з тривалим виконанням, відступлення права в яких можливо розглядати як приватний випадок відступлення частки права вимоги. Важливим у цьому випадку є не тільки те, що окреме зобов'язання може бути виділене зі сукупності всіх тих, що виникають на підставі договору, але й те, що відступлення такого права вимоги не впливає на подальші взаємини сторін тривалого зобов'язання.

Наука цивільного права не дає однозначної відповіді на питання, яке зобов'язання є тривалим; практика вважає такими ті, які існують між учасниками протягом більш-менш тривалого періоду; зазвичай це відносини з договорів поставки, енерго-, водопостачання, надання комунальних послуг тощо. Тобто відносини, за яких одна сторона договору зобов'язана протягом певного періоду часу (місяць, квартал, рік) вчиняти відповідні однорідні дії, а інша сторона – здійснювати відповідні систематичні платежі.

В сучасній практиці РФ сформовано умови, за яких допускається відступлення права вимоги у тривалому зобов'язанні: право вимоги є безспірним, виникло до моменту його відступлення, не обумовлене зустрічним виконанням [12]. Відступлення частини права вимоги, що виникло з тривалого зобов'язання, є можливим за умови, що в правочині про цесію визначено підставу виникнення права, яке передається, та період, за який здійснюється відступлення; інакше такий правочин має визнаватися неукладеним [10]. А. А. Гузіна відзначає, що на практиці відступлення частини права вимоги є зручним, наприклад, у тривалих зобов'язаннях, бо в цих випадках воно є вдалим засобом здійснення розрахунків для зарахування зустрічних вимог [6]. На нашу думку, відступлення права вимоги в порядку зарахування взаємних зустрічних вимог є неможливим, адже для зарахування жодна сторона ніякого блага не передає; зобов'язання припиняються як виконані, припиняється право вимоги кожної сторони. У разі ж відступлення права вимоги одна сторона передає іншій конкретне благо - майнове право, внаслідок чого виникає право вимоги до боржника.

Правознавці вважають можливим, наприклад, відступлення права вимоги всієї вартості підрядних будівельних робіт; вони стверджують, що інтереси боржника в таких випадках забезпечені, зокрема, положеннями закону про право висувати проти вимоги нового кредитора заперечення, які існували відносно первісного кредитора на момент відступлення права вимоги, а також про можливість зарахування проти вимоги нового кредитора зустрічної вимоги боржника [12].

Деякі вчені припускають, що кредитор за грошовим зобов'язанням у тривалому

зобов'язанні не може відступити третій особі своє право вимоги щодо всього боргу чи його частини без покладення на неї одночасно відповідних обов'язків за цим договором. На нашу думку, це надто категоричне ставлення до цесії, адже відступлення права грошової вимоги може мати на меті погашення боргу первісного кредитора перед новим кредитором. Отже, він зацікавлений відступити “чисте право вимоги”, залишаючи за собою зустрічні (відступленому праву вимоги) зобов'язання перед стороною первісного договору (боржником).

Зазначимо, що в попередні часи в судовій практиці не допускалося відступлення права в тривалому зобов'язанні ні за умови наявності зустрічного виконання на стороні цедента, ні за наявності будь-яких невиконаних обов'язків цедента, що пов'язані з правом, яке відступається. Такий підхід обмежував оборотоздатність права вимоги, за рахунок якого учасники цивільного обороту в змозі, скажімо, вирішувати проблеми нестачі оборотних коштів. З погляду вчених, та обставина, що первісний кредитор не виконав свого обов'язку за договором (або ж виконав його частково), як така не є перешкодою для відступлення права вимоги, адже внаслідок цесії не відбувається ні повного, ні часткового переведення боргу; після відступлення боржник має право висувати проти вимоги всі заперечення, які він мав би до первісного кредитора [11, с. 68].

А. А. Гузіна інакше оцінює дану ситуацію і виділяє два аспекти. По-перше, один договір є підставою виникнення низки зобов'язань (наприклад, передачі товару, сплати грошей, сплати неустойки тощо), кожне з яких має власні об'єкт, зміст і суб'єктів; звідси, можна стверджувати, що відступлення здійснюється в межах окремо взятого зобов'язання, тому вимога закону (РФ) про можливість відступити право вимоги лише в повному обсязі буде дотримане. Внаслідок такого відступлення права коло зобов'язань, в яких стороною є первісний кредитор, зменшується і матиме місце множина осіб у договорі. По-друге, вважає авторка, більшість зобов'язань є подільними і на підставі одного складного подільного зобов'язання може виникати низка простих зобов'язань – у цьому випадку коло зобов'язань, в яких стороною є первісний кредитор не зменшується, проте вони звужуються за обсягом, і матиме місце множина осіб у зобов'язанні [6]. Видається досить складним розмежування двох вказаних ситуацій за наведеним критерієм, адже про множину осіб слід вести мову саме стосовно зобов'язання, тоді як договір може бути дво- чи багатостороннім. Крім того, в першому випадку авторка веде мову про відступлення права, звуження кола “зобов'язань”; та й невідомо, чим відрізняється зобов'язання, яке виникло на підставі такого “договору з множиною осіб”, від “зобов'язання з множиною осіб”, адже в обох ситуаціях є один боржник і два кредитори (первісний і новий). Очевидно, що в усіх випадках відступлення частини права вимоги матиме місце множина осіб (кредиторів) у зобов'язанні.

На нашу думку, це питання залишається спірним. Адже об'єктом правовідносин є певне благо, над яким особа спроможна панувати. Можливо, зважаючи на відсутність прямих заборон у законі, відступлення права кредитора, який ще не виконав відповідного обов'язку, можливе. Чому б, здавалося, не допустити такого виду правовідносин, коли кредитор відступає своє право вимоги новому кредиторі, а сам залишається боржником щодо протилежної сторони первісного зобов'язання

(боржника щодо відступленого права). Проте, слід мати на увазі, що у взаємних зобов'язаннях майнове право “обтяжене” обов'язками його носія стосовно протилежної сторони. І виконання цього взаємного (не обов'язково зустрічного) обов'язку є умовою дійсності права і можливості його реалізації. У випадку відступлення майнового права, обтяженого обов'язком перед боржником, новий кредитор виявляється у повній залежності від поведінки первісного кредитора. У разі порушення обов'язку, майнове право втрачає якість “блага”, оскільки не може бути здійснене, бо воно не є безспірним до того часу, поки обов'язок не буде виконано належним чином. Відбувається трансформація зобов'язання: внаслідок уведення до нього нового кредитора, первісний кредитор не вибуває повністю із правовідношення, залишаючись боржником щодо боржника цесіонарія. Отже цей правовий зв'язок включатиме: кредитора (цесіонарія), якому належить право вимоги до боржника; боржника, що зобов'язаний задовольнити право вимоги, яке стало предметом відступлення; боржника (цедента в цесії), який має обов'язок виконання на користь боржника, яким забезпечена можливість існування права вимоги та його майнова цінність. Цесіонарій має право вимоги до боржника, боржник має обов'язок виконання щодо цесіонарія; боржник має право вимоги щодо цедента, а останній має обов'язок виконання щодо боржника.

В принципі перепон для відступлення кредитором права вимоги щодо частини зобов'язання (саме цей термін) немає. Насамперед, норми закону (ст. 514 ЦК України) вказують, що права переходять до нового кредитора в тому обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом. Звідси висновок, що обсяг права, яке відступається, в змозі визначати самі сторони, а отже предметом відступлення може бути частина права.

Підсумовуючи, зазначимо що існують певні межі для відступлення частини майнового права (вимоги). Насамперед, така цесія можливо щодо подільної вимоги (подільного майнового права), як-от – грошової вимоги, чи вимоги про передання речей, що визначені родовими ознаками, або вимоги про передання кількох речей, кожна з яких визначена індивідуальними ознаками, якщо предметом відступлення буде вимога щодо однієї з цих речей. Відповідно вважаємо за доцільне доповнити ст. 514 ЦК України частиною 2 такого змісту: “Відступлення частини права вимоги можливе виключно щодо зобов'язання, яке є подільним і може виконуватися частинами”. Внаслідок відчуження частини права вимоги виникає зобов'язання із множиною осіб на стороні кредиторів.

В розвиток досліджень цивільно-правових проблем відступлення права вимоги доцільним видається звернути увагу на питання про межі здійснення цесії, обмеження цесії, особливості відступлення окремих видів прав вимоги, наприклад, відступлення права вимоги банку за кредитними договорами та інші, що дасть змогу визначити особливості обігу в цивільних правовідносинах таких специфічних об'єктів як майнові права.

Використані джерела:

1. *Анненков К.* Система русского гражданского права: Права обязательственные. – 2-е изд., пересмотр. и доп. – Т. 3. / К. Анненков. – С.-Пб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1901. – 495 с.

2. Байбак В. В. Обязательственное требование как объект гражданского оборота : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. / В. В. Байбак. – С-Пб., 2004. – 201 с.
3. Белов В. А. Сингулярное правопреемство в обязательстве. Опыт исторического исследования, теоретической и догматической конструкции и обобщения российской судебной практики / В. А. Белов. – М. : ЮрИнфоР, 2000. – 288 с.
4. Гражданское право : учебник. – Ч. 1. / И. Д. Егоров, И. В. Елисеев, А. А. Иванови др. ; под ред. : А. П. Сергеев, Ю. К. Толстой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Проспект, 1997.
5. Гражданское право : учебник для вузов. – Ч. 1. / под. общ. ред. проф. Т. И. Илларионовой, доц. Б. М. Гонгалов, доц. В. А. Плетнева. – М., 1998. – 390 с.
6. Гузина А. А. Предмет договора цессии, как основной элемент предмета доказывания по делам о признании недействительными договоров об уступке права (требования) / А. А. Гузина // Сибирский Юридический Вестник. – 1999. – № 4. – Электронный ресурс. – Юридическая Россия: Федеральный правовой портал (v. 3.2). – режим доступа : <http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1117269>
7. Лысенко А. Н. Имущество в гражданском праве России / А. Н. Лысенко. – М. : “Деловой двор”, 2010. – 200 с.
8. Мейер Д. И. Русское гражданское право. Чтения Д. И. Мейера, изданные по запискам слушателей / под. редакцией А. Вицына. 3-е изд., исправл. Сообразно определениям новейшего зак-ва. – С-Пб. : Издание Николая Тиблена, 1864. – 790 с.
9. Новоселова Л. А. Уступка права требования по договору (теория и практика) / Л. А. Новоселова // ЮрЛиб: юридическая библиотечка. Электронный ресурс. – Режим доступа : http://www.jursites.ru/novoselova_ustupka_prava_treb.html
10. Обзор практики применения арбитражными судами положений Главы 24 Гражданского кодекса Российской Федерации: Информационное письмо Президиума ВАС РФ от от 30 октября 2007 г. № 120. – Электронный ресурс. – Режим доступа : <http://www.consultant.ru/online/base/?req=doc;base=LAW;n=74034>
11. Почуйкин В. В. Уступка права требования: основные проблемы применения в современном гражданском праве России / В. В. Почуйкин. – М. : Статут, 2005. – 203 с.
12. Тарнопольская С. В. Обзор судебной практики “Уступка прав (требований) во взаимных обязательствах” / С. В. Тарнопольская // Юридический виртуальный клуб “EX JURE”. – Режим доступа : <http://ex-jure.ru/law/news.php?newsid=565>
13. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского права. (по изданию 1917 г.) / Г. Ф. Шершеневич. – М. : СПАРК, 1995. – 556 с.

Шимон С. И. Уступка права требования, отягощенного обязанностью кредитора, в дящихся обязательствах.

В работе рассматриваются особенности правоотношений, возникающих в результате цессии, а также теоретические и практические аспекты уступки права требования в дящемся обязательстве (уступка части права требования).

Ключевые слова: *имущественное право, право требования, цессия, уступка части права требования.*

S. Shymon. Assignment burdened with responsibility of creditor in continuing commitments.

This work covers the peculiarities of legal relations arising from the cession, as well as theoretical and practical aspects of cession in a continuing commitment (assignment of the part of the rights of demand).

Key words: *property rights, assignment, cession, assignment of the rights of demand, assignment of the part of the rights of demand.*